

שם מחלקה:

ביה"ס ללימודי יסוד ביהדות

שם ומספר הקורס:

דת ומדינה ביהדות העתיקה

04-102-95

שם הקורס באנגלית:

Religion and State in Ancient Judaism

שם המרצה: פרופ' איל רגב

סוג הקורס: מתקשב

שנת לימודים: תשפ"ג סמסטר קיץ היקף שעות: 2 ש"ש

מטרת הקורס:

להצביע על המתח בין רעיונות דתיים ושלטון פוליטי החל מתקופת בית ראשון ועד תקופת התלמוד. להכיר את שיטות השלטון שנהגו בעם ישראל בתקופות אלו, על יתרונותיהן ומגבלותיהן. המודל המודרני של 'יחסי דת ומדינה' ישמש אבן בוחן אקטואלית ללימוד יסודות מדיניים ודתיים בהיסטוריה היהודית. למעשה, הכוונה למתח בין השלטון האבסולוטי מול שמירת חוקי התורה ובעלי הסמכות על פרשנות החוקים והכוונת חיי הרוח של הציבור או חלק ממנו. במהלך הקורס נבחן את הסוגיות הבאות: מתי השתלטה הסמכות המדינית על חיי הדת, ומתי בעלי הסמכות הדתית לקחו לעצמם תפקידים מדיניים-פוליטיים? מתי הייתה, אם הייתה, 'הפרדת רשויות'? מה היו מקורות הסמכות (חיצוניים או דתיים) של השלטון המדיני וההנהגה הדתית לסוגיה? לכל אלו ישנן השלכות אקטואליות על הסתכלותנו על החברה בישראל, אשר ישמשו כמוקד משיכה פדגוגי לסוגיות ההיסטוריות הטהורות הללו. כמו כן, בסופו של דבר, הקורס ינסה לתרום להבנה בסיסית מסוימת, ובעיקר לפרספקטיבה ביקורתית, על סוגיית יחסי דת ומדינה בישראל בכלל.

שיטת ההוראה:

קורס מתוקשב מלא. החומר באתר הקורס במודל מורכב מספר הקורס (הכולל גם מקראה עם כל הטקסטים הנדונים בקורס), מאמרי חובה ורשות, סרטונים, וקבוצות דיון של הסטודנטים, הכוללות מטלות. תקשורת בין המרצה לסטודנטים ובין הסטודנטים לבין עצמם דרך הפורומים וקבוצות הדיון באתר הקורס. ייערכו שתי פגישות זום, בתחילת וסוף הקורס (כולל הקלטות).

פירוט הנושאים והשיעורים:

דת ומדינה – הקניית מושגים בסיסית. מבוא מתולדות הרעיונות הפוליטיים. המלוכה במקרא – על-פי המקרא. חוק המלך בספר דברים, השופטים, משפט המלך בספר שמואל, הלגיטימציה לשלטון דויד ושלמה במקרא, האידיאולוגיה של בית דויד במציאות ובאמונה המשיחית. השלטון העצמי היהודי בתקופה הפרסית. סמכותו של עזרא בתחומי הדת ושל נחמיה בתחומים פולחניים ואזרחיים גם יחד.

שאלת סמכות הכהנים הגדולים בתקופה ההלניסטית.

החשמונאים (בעיקר בעיני עצמם) – מקור הסמכות של שלטונם: מדיני או דתי?

ההלכה כמעצבת את היחסים הפוליטיים בתקופה החשמונאית: פרושים, צדוקים וכתות קומראן.

ההתנגדות לשלטון החשמונאים – דתית או פוליטית?

האם הורדוס הפריד בין דת למדינה?

המרד הגדול נגד רומא – פוליטי או דתי?

עלייתם של חז"ל כמנהיגי העם – האם ההלכה השתלטה על המרחב הציבורי?

יחסם של חז"ל לרעיון המלוכה והשלכותיו על סוגיית 'מדינת הלכה'.

סיכום היסטורי ורעיוני של תכני הקורס.

[בכל אחד מן הנושאים יינתן רקע היסטורי שעל בסיסו יועלו השאלות הנ"ל].

הנושא	החומר עליו מבוסס ספר הקורס	הערות
דת ומדינה – הקניית מושגים בסיסית. מבוא מתולדות הרעיונות הפוליטיים	שגיא, א', 'דת ומדינה: עיון ביקורתי במשמעויות השיח הציבורי', בתוך: א' רביצקי (עורך) דת ומדינה : בהגות היהודית במאה העשרים, ירושלים תשס"ה, עמ' 43-75	
המלוכה במקרא – על-פי המקרא. חוק המלך בספר דברים, השופטים, משפט המלך בספר שמואל	גרסיאל, מ', 'המחלוקת בין שמואל ובין העם בשאלת המלכת מלך בישראל', בית מקרא פז (תשמ"א), עמ' 325-343. פינקלשטיין, י', "ראשית המלוכה בישראל – ההיבט הסביבתי והחברתי-כלכלי", "קתדרה 50 (תשמ"ט), עמ' 26-3	קטע מן הסרט 'מלך בראש'
הלגיטימציה לשלטון דויד ושלמה במקרא, האידיאולוגיה של בית דויד במציאות ובאמונה המשיחית	ויינפלד, מ', מיהושע עד יאשיהו: תקופות מפנה בתולדות ישראל מההתנחלות ועד חורבן בית ראשון, ירושלים תשנ"ב. פרק שביעי: מעדה למלכות, עמ' 100-133	
השלטון העצמי היהודי בתקופה הפרסית. סמכותו של עזרא בתחומי הדת ושל נחמיה בתחומים פולחניים ואזרחיים גם יחד	וולצר מ', זהר נ', ומ' לוברבוים (עורכים), המסורת הפוליטית היהודית. כרך א: סמכות, מכון שלום הרטמן, ירושלים תשס"ז. פרק 4: 'כוהנים', עמ' 114-138.	
שאלת סמכות הכוהנים הגדולים בתקופה ההלניסטית.	כנ"ל.	
החשמונאים (בעיקר בעיני עצמם) – מקור הסמכות של שלטונם: מדיני או דתי?	רגב, א', 'דימויים העצמי של החשמונאים כמנהיגים דתיים', ציון עז, א (תשע"ב), עמ' 5-30. רגב, א', 'חבר היהודים והאידיאולוגיה הפוליטית של החשמונאים', תרביץ פ, חוב' ג (תשע"ב), עמ' 329-346.	
ההלכה כמעצבת את היחסים הפוליטיים בתקופה החשמונאית: פרושים, צדוקים וכתות קומראן	רגב, א', הצדוקים והלכתם: על דת וחברה בימי בית שני, ירושלים תשס"ה. פרק ז: מעמדם של הצדוקים בימי החשמונאים	סרטוני מבוא על פרושים צדוקים איסיים

<p>וכתות קומראן</p>		
	<p>רגב, א', "טומאת המקדש ו'יחסי החוץ' של כת קומראן בראשית התקופה החשמונאית", ציון סד, ב (תשנ"ט), עמ' 156-133.</p> <p>רגב, א' 'מדוע פרשו חברי כת היחד מן הציבור? על מוסר, מקדש וכיתתיות', עתמול 278 (תשפ"ב), עמ' 30-33.</p>	<p>ההתנגדות לשלטון החשמונאים – דתית או פוליטית?</p>
	<p>רגב, א', "הורדוס שלא הכרנו: מקוואות, חברה ופוליטיקה בארמונות הורדוס", חידושים בחקר ירושלים יח (תשע"ג), עמ' 82-101.</p> <p>רגב, הצדוקים והלכתם, פרק ח.</p>	<p>האם הורדוס הפריד בין דת למדינה?</p>
<p>קטעים מן הסרטים 'אגדת חורבן' ו- "The Life of Brian"</p>	<p>שוורץ, ד', 'מדבר ומקדש: על דת ומדינה בימי בית שני', בתוך: י' גפני וג' מוצקין (עורכים), כהונה ומלוכה – יחסי דת ומדינה בישראל ובעמים, ירושלים תשמ"ז, עמ' 61-78</p>	<p>המרד הגדול נגד רומא – פוליטי או דתי?</p>
<p>ראיון מצולם עם פרופ' זאב ספראי</p>	<p>שרמר, ע', 'עולמם של החכמים בחברה היהודית בארץ-ישראל', בתוך: מ' כהנא ואחרים (עורכים), ספרות חז"ל הארץ-ישראלית: מבואות ומחקרים, ירושלים תשע"ח, כרך ב, עמ' 553-582.</p> <p>אורבך, א"א, 'מעמד והנהגה בעולמם של חכמי ארץ-ישראל', בתוך: הנ"ל, מעולמם של חכמים, ירושלים תשמ"ח, עמ' 306-329.</p> <p>אופנהיימר, א', 'מעמד החכמים בתקופת המשנה: מדמויות מופת למנהיגות לאומית רוחנית', בתוך: י' גפני (עורך), קהל ישראל: השלטון העצמי היהודי לדורותיו – העת העתיקה (כרך א), ירושלים תשס"א, עמ' 85-102.</p>	<p>עלייתם של חז"ל כמנהיגי העם – האם ההלכה השתלטה על המרחב הציבורי?</p>

	<p>וולצר מ', זהר נ', ומ' לוברבוים (עורכים), המסורת הפוליטית היהודית. כרך א: סמכות, מכון שלום הרטמן, ירושלים תשס"ז. פרק 6: 'רבנים וחכמים', עמ' 172-200.</p> <p>ספראי, ח' וספראי ז', 'תהליך השתלטותם של חכמים על מעמדות ציבוריים', תעודה כה: בארץ ובתפוצות בימי בית שני ובתקופת המשנה, ספר זיכרון לאריה כשר (תשע"ב), עמ' 223-273.</p>	
	<p>לוברבוים, י', מלך אביון: המלוכה בספרות היהודית הקלאסית, רמת גן תשס"ח, עמ' 176-193, 49-134</p>	<p>יחסם של חז"ל לרעיון המלוכה והשלכותיו על סוגיית 'מדינת הלכה'</p>
		<p>סיכום היסטורי ורעיוני של תכני הקורס</p>

ביבליוגרפיה חובה

לוברבוים, י', מלך אביון: המלוכה בספרות היהודית הקלאסית, רמת גן תשס"ח, עמ' 176-193, 49-134.

רגב, א', 'דימויים העצמי של החשמונאים כמנהיגים דתיים', ציון עז, א (תשע"ב), עמ' 5-30.

רגב, א' 'מדוע פרשו חברי כת היחד מן הציבור? על מוסר, מקדש וכיתתיות', עתמול 278 (תשפ"ב), עמ' 30-33.

ביבליוגרפיה רשות להרחבה

אורבך, א"א, 'מעמד והנהגה בעולמם של חכמי ארץ-ישראל', בתוך: הנ"ל, מעולמם של חכמים, ירושלים
תשמ"ח, עמ' 306-329.

אופנהיימר, א', 'מעמד החכמים בתקופת המשנה: מדמויות מופת למנהיגות לאומית רוחנית', בתוך: י' גפני
(עורך), קהל ישראל: השלטון העצמי היהודי לדורותיו - העת העתיקה (כרך א), ירושלים תשס"א, עמ'
85-102.

גרסיאל, מ', 'המחלוקת בין שמואל ובין העם בשאלת המלכת מלך בישראל', בית מקרא פז (תשמ"א), עמ'
325-343.

וולצר מ', זהר נ', ומ' לוברבוים (עורכים), המסורת הפוליטית היהודית. כרך א: סמכות, מכון שלום הרטמן, ירושלים תשס"ז. פרק 4: 'כוהנים', עמ' 138-114; פרק 6: 'רבנים וחכמים', עמ' 200-172.

מלמד, א', אחותן הקטנה של החכמות: המחשבה המדינית בימי הביניים. מקראה. האוניברסיטה הפתוחה, רעננה תשע"ה.

ספראי, ח' וספראי ז', 'תהליך השתלטותם של חכמים על מעמדות ציבוריים', תעודה כה: בארץ ובתפוצות בימי בית שני ובתקופת המשנה, ספר זיכרון לאריה כשר (תשע"ב), עמ' 273-223.

פינקלשטיין, י', "ראשית המלוכה בישראל – ההיבט הסביבתי והחברתי-כלכלי", "קתדרה 50 (תשמ"ט), עמ' 3-26.

רגב, א', "הורדוס שלא הכרנו: מקוואות, חברה ופוליטיקה בארמונות הורדוס", חידושים בחקר ירושלים יח (תשע"ג), עמ' 101-82.

רגב, א', הצדוקים והלכתם: על דת וחברה בימי בית שני, ירושלים תשס"ה. פרק ז: מעמדם של הצדוקים בימי החשמונאים. פרק ח: השפעתם של הכוהנים הגדולים הצדוקים בתקופת בית הורדוס.

רגב, א', 'חבר היהודים והאידיאולוגיה הפוליטית של החשמונאים', תרביץ פ, חוב' ג (תשע"ב), עמ' 329-346.

רגב, א', "טומאת המקדש ו'יחסי החוץ' של כת קומראן בראשית התקופה החשמונאית", ציון סד, ב (תשנ"ט), עמ' 133-156.

רגב א', 'ככה בונים עם: כיצד החשמונאים עיצבו את הזהות הקולקטיבית של היהודים', חידושים בחקר ירושלים כב (תשע"ז), עמ' 237-207.

שוורץ, ד', 'מדבר ומקדש: על דת ומדינה בימי בית שני', בתוך: י' גפני וג' מוצקין (עורכים), כהונה ומלוכה — יחסי דת ומדינה בישראל ובעמים, ירושלים תשמ"ז, עמ' 61-78.

שפירא, א', "אנרכיזם" יהודי דתי (האם קידשה הדת היהודית את השלטון הדתי?), אריאל תשע"ה.

Weber M., *Economy and Society*, Berkeley 1986.

דרישות מוקדמות: אין

דרישות הקורס: השתתפות בדיונים ובפורומים, מבחן מסכם.

מרכיבי הציון הסופי: מבחן מסכם 80%. השתתפות בדיונים ופורומים 20%.